

Ilona Michailovič

Kelio korupcijai užkirtimas baudžiamosios teisės priemonėmis

Santrauka. Straipsnyje analizuojami aktualūs korupcijos problematikos klausimai – korupcijos socialinis sąlygotumas, šio reiškinio apibrėžimas, korupcijos rūšys. Kelio korupcijai užkirtimas analizuojamas per baudžiamosios teisės prizmę, pateikiant korupcinių nusikalstamų veikų sąrašą, atsižvelgiant į tarptautinių dokumentų reikalavimus. Straipsnyje taip pat akcentuojama korupcijos kaip sudėtingo latentinio socialinio reiškinio tyrimo problematika, pateikiami Vokietijos ir Lenkijos gyventojų apklausų apie korupcinius reiškinius, atliktų 2003 ir 2000 metais rezultatai. Analizuojamos galimybės užkirsti kelią korupcijai baudžiamosios teisės priemonėmis.

Pagrindinės sąvokos: korupcijos apibrėžimas, korupcijos tyrimo metodai, Baudžiamasis kodeksas, kelio korupcijai užkirtimas baudžiamosios teisės priemonėmis.

Įvadas

Korupcija ir kovos su ja problema šiaudien yra madinga bei populiari. Apie ją kalba politikai, visuomenė, žiniasklaida. Vertinant korupcijos būklę, prigimtį, priežastis, siūlant antikorpucinės kovos būdus, neretai tenkinamasi bendrais svarstymais, neišvengiama politikavimo (Vaitiekus 2002; 8). „Dažnai korupcijos problema ideologizuodama ir politizuojama“ (Pivoriūnas 1997; 14–17).

Pagrindinė institucija, skatinanti susidomėjimo korupcine praktika padidėjimą yra laisvoji žiniasklaida, kurios dėka gali išaiškėti didžiausios korupcinės valdžios aferos. Be abejonės, korupcija yra žiniasklaidos tematika – gerai pateikiama, skatina žmonių susidomėjimą, dažnai sukelia sensacijas. Taigi korupcija tampa madinga tema, o tai gali apsunkinti paties reiškinio esminių

analizių atlikimą, taip pat gali iškreipti jo vaizdą ir dydį, kuriant nuomonę ir pasaulio įvaizdį, kai visi ima, kiekvienas turi duoti, o korupcija yra visuotinė. Korupcijos skandalų neišvengė net ir respektabilioji Europos Komisija, kai 1998 m. paaiškėjo, jog šios institucijos darbuotojai buvo įsipainioję į korupcines aferas (Buitenen; 2002).

Nustatant korupcijos baudžiamumo ribas, reikia apmąstyti baudžiamosios teisės vaidmenį šio reiškinio prevencijoje. Į korupcijos reiškinio prevenciją turėtų būti įtrauktos visos turimos teisės priemonės, neatsisakant baudžiamosios teisės priemonių, kurios taip pat turėtų būti plačiai taikomos. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad „baudžiamoji teisė yra *ultima ratio* užkertant kelią ydingai visuomenės raidai. Korupcijos situacijoje kalbama visų pirma

apie etinę ir socialinę problemą. Todėl galima sustabdyti korupciją, jeigu visuomenė pritaria korupcijos neleistinumui, taip pat yra reali politinė valia atkakliai priešintis korupcijai“ (Bannenberg, Schauptensteiner 2004; 21).

Šio straipsnio tikslas – aptariant sudėtingą korupcijos reiškinio pobūdį, pateikti korupcijos apibrėžimą ir įvertinti kelio korupcijai užkirtimo galimybes baudžiamosios teisės priemonėmis.

I. Su korupcija dažnai susiduriama kaip su labai aukšto profesionalaus lygio nusikalstamumo fenomenu, kas yra būdinga ekonominio nusikalstamumo formoms. Korupcija yra tarsi teisinės valstybės „Trojos arklys“, politinės santvarkos vientisumo praradimo simbolis (Schauptensteiner 2004; 134)

Prof. V. Justickio teigimu, korupcija – tai reguliari, besikartojanti, integrali nusikalstama veika, kurią vykdo individas, palaikantis tarnybos santykius su valstybės aparatu, su privačiu verslo subjektu, rinkėjais, su žiniasklaidos auditorija (skaitytojais, žiūrovais), ir kuri pasireiškia piktnaudžiavimu savo padėtimi bei pasitikėjimu siekiant asmeninės naudos. Tą naudą turėtume suprasti ne tik kaip materialinę, bet ir kaip kitokią, pavyzdžiui, kaip prestižą, galimybę siekti karjeros, kaip atsakomąją paslaugą. Korupcijos definicija apima politinių partijų veiklą, įtaką rinkimams ir kandidatams, privataus verslo darbuotojams, valstybės valdininkams, žurnalistams (Justickis 2001; 347-349).

Korupcijos problemų kontekste svarbi elgesio „abipusiškumo problema“, apibrėžiant santykį tarp dviejų ar daugiau partnerių (asmenų, nacijų ir pan.), kurio metu užtikrinamos privilegijos ir nauda. Socialinio elgesio pasekmės galima suskirstyti į atlygį ir išlaidas – kitaip „kaip tu man, taip ir aš tau“ arba *do ut des* (Kühne 2000; 67; Jakob 2000; 51). Taip pat negalima nepaisyti „užsikrėtimo korupcija pavojaus“ – „visi taip daro“, nes pritraukiamasis bei spiralinis kasdieninės korupcijos efektas yra milžiniškas, kuris dažniausiai būdingas ekonominiam nusikalstamumui. Apie vadinamąjį „pritraukiamąjį“ efektą kalbama, kai ekonominis nusikalstamumas be tiesioginės žalos taip pat gali sukelti šalutinę žalą, kai pvz., konkurentai, spaudžiami konkurencijos, mėgdžioja priešingą teisei savo konkurentų elgesį, kad išliktų konkurencingais. Apie „spiralinį“ korupcijos efektą galima kalbėti situacijoje, kai žalingos ekonominio kriminalinio elgesio pasekmės sąlygoja ne tik mėgdžiojimą, bet ir ekonominio kriminalinio elgesio išplėtimą (Bannenberg 2002; 370).

Klausimas, į kurį šiuo metu labai sunku atsakyti – ar korupcija didėja, ar pastaraisiais dešimtmečiais sumažėjo latentiškumas dėl padidėjusio korupcijos neteisėtumo įsisąmoninimo, kuris daugeliui žmonių galimai tik atsiranda. Jei korupcija iš tikrųjų didėja, tai ar galima teigti, jog šio didėjimo priežastis yra vertybių nuosmukis? Aplinkoje, toleruojančioje korupciją, ji dažnai paaiškinama kaip „naudinga, būtina,

teisėta”; įtvirtinama dviguba moralė, nes viena vertus reikia laikytis normų ir elgesio principų, tačiau šių nuostatų „apėjimas“ yra laukiamas, galų gale dėl kontrolės stokos pažeidžiamos teisės normos. Tačiau pabrėžiama, kad nereikėtų sutikti su argumentais, jog korupcija gali būti naudinga (jei jos dėka pagerėja socialinė padėtis, pagreitinami biurokratiniai procesai ir skatinami dalykiniai rezultatai (Haas 2005; 28-29), ypač tais atvejais, kai iš pradžių atrodo, kad korupcija ir davė naudos, tačiau labai greitai galima pastebėti, jog korupcija naudinga tik jos dalyviams, o pvz., verslo konkurentai, apskritai visuomenė patiria tik nuostolių (Bannenberg 2002; 242). Tik per pastarąjį dešimtmetį įvyko žymių permainų korupcijos supratime, ypač kitų valstybių įstatymų leidyboje bei tarptautiniu lygiu. Teigiama, kad realiai auga ne pati korupcija, o susidomėjimas korupcijos tematika, nes šaknys beveik visų šiuo metu funkcionuojančių stambių korupcinių ryšių yra susijusios su pokario laikotarpiu. Todėl daroma prielaida, kad teiginys, jog vertybių nuosmukis yra korupcijos arba apskritai nusikalstamumo priežastis ne visai tikslus (Bannenberg 2002; 372).

II. Kalbant apie kelio užkirtimą korupcijai baudžiamosios teisės priemonėmis, negalima pamiršti, kad santykiai „korupcija – baudžiamoji teisė“ neapima santykių „korupcija – teisė“ visumos. Už baudžiamosios teisės

ribų lieka įvairios situacijos, įvykiai, kuriuos reikia stengtis eliminuoti kitų teisės šakų priemonėmis. Kartu reiktų turėti omenyje, kad santykių „korupcija – baudžiamoji teisė“ ribos taip pat keičiasi.

Materialinės baudžiamosios teisės prasme korupcijos sritis apima įvairias nusikaltimas veikas, visų pirma pasyviąją ir aktyviąją korupciją viešajame ir privačiame sektoriuje, prekybą poveikiu, pinigų plovimą. Atsižvelgiant į labai platus korupcijos pobūdį ir siekiant apibrėžti korupciją baudžiamosios teisės požiūriu, labai svarbu turėti omenyje tarptautinių dokumentų reikalavimus – Baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos, Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, OECD 1997 m. gruodžio 17 d. konvencijos dėl kovos su užsienio valstybių pareigūnų papirkimu sudarant tarptautinius verslo sandorius, 2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtos Konvencijos prieš korupciją (rezoliucija Nr. 58/4), 2003 m. liepos 22 d. Europos Sąjungos Tarybos Pamatinio Sprendimo dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje (2003/568/JHA),¹ taip pat Europos Tarybos 1995 m. liepos 26 d. patvirtintos Konvencijos dėl Europos Bendrijos finansinių interesų apsaugos, parengtos remiantis Europos Sąjungos sutarties K. 3 straipsnio pagrindu Protokolas, parengtas 1996 m. rugsėjo 27 d.²

¹ OJ, 2003 07 31, L 195.

² OJ, 1996, C 313.

Literatūroje teigiama, jog labiausiai paplitusi yra korupcijos definicija, pateikiant nusikalstamų veikų sąrašą (Justickis 2001; 345; Michailovič 2005). A. Pivoriūno teigimu, korupcija baudžiamosios teisės praktikoje ir Baudžiamajame kodekse išreikšta konkrečia forma, t. y. konkrečiomis nusikalstamomis veikomis. Tai kyšininkavimas, piktnaudžiavimas tarnyba ne tik valstybės ir savivaldybės struktūrose, bet ir privačioje veikloje ir net tam tikros turto pasisavinimo rūšys (krašto apsaugos turto pasisavinimas pagal 1961 m. BK 262 str., pramoninės, komercinės ar banko paslapties paskelbimas pagal 1961 m. BK 318 str. ir pan.) (Pivoriūnas 1997; 15). „Naujajame baudžiamajame kodekse <...> korupcija yra išreikšta ir tokiomis nusikalstamomis veikomis, kaip kyšininkavimas, papirkimas, tarpininko kyšininkavimas, piktnaudžiavimas, tarnybos pareigų neatlikimas“ (Raudonienė 2002; 118).

Todėl atsižvelgiant į tarptautinių dokumentų dėl korupcijos nuostatas, taip pat sudėtingą korupcijos reiškinių pobūdį, turint omenyje *do ut des* principą, korupcines veikas būtų galima suskirstyti į korupcines nusikalstamas veikas siaurąja ir plačiąja prasme (*sensu stricto* ir *sensu largo*).

Korupcinėmis nusikalstamomis veikomis *sensu stricto* baudžiamosios teisės požiūriu būtų galima laikyti kyšininkavimą, papirkimą, tarpininko kyšininkavimą, taip pat privačiame sektoriuje (BK 225, 227, 226 str.). Korupciniai nusikaltimai *sensu largo* padaromi tartum „prie progos“ darant

korupcinius nusikaltimus *sensu stricto*. Tarp jų yra glaudus tarpusavio ryšys subjekto ir objekto atžvilgiu, nes dauguma atveju kyšis gali būti kito nusikaltimo akstinas, paraginimas, priežastis. Prie korupcinių nusikaltimų *sensu largo* būtų galima priskirti, pavyzdžiui, piktnaudžiavimą (BK 228 str.), neteisėtą teisių į daiktą registravimą (BK 228¹ str.), valstybės paslapties atskleidimą (BK 125 str.), tarnybos paslapties atskleidimą (BK 297 str.), piktnaudžiavimą oficialiais įgaliojimais (BK 123 str.), „nusikalstamos veikos politinės korupcijos srityje“: rinkimų ar referendumo dokumento suklastojimą arba suklastoto rinkimų ar referendumo dokumento panaudojimą (BK 173 str.), neteisėną rinkimų balsų suskaičiavimą (BK 174 str.), rinkimų ar referendumo dokumento sunaikinimą, sugadinimą, pagrobimą arba paslėpimą (BK 175 str.), komercinės paslapties atskleidimą (BK 211 str.) ir kt.

Šis sąrašas nėra išbaigtas dėl sudėtingo korupcinių nusikaltimų pobūdžio, prie jų būtų galima priskirti daug nusikalstamų veikų, nustatančių atsakomybę ekonominės apyvartos srityje. Palyginti su nusikaltimais *sensu stricto*, kuriuose buvimas visų nusikaltimo sudėties požymių liudija apie korupcinio nusikaltimo padarymą, nusikaltimų *sensu largo* atveju konkreti faktinė situacija ir kaltininko motyvacijos analizė parodo, ar nusikaltimo sudėties požymių buvimas kaltininko nusikalstamoje veikoje leidžia teigti, kad šiuo atveju kaltininko padaryta nusikalstama veika

yra korupcinis nusikaltimas *sensu largo* (Michailovič 2005; 110-121).

III. Korupcijai būdinga, kad ji gali būti suvokiama kaip savotiška „nusikalstamumo be aukų“ forma, korupcijos latentiskumą apibrėžti labai sudėtinga, nes šiuo atveju kalbama apie interakciją kaltininkas-kaltininkas (Bannenberg, Schaupensteiner 2004; 37-38; Jakob 2000; 51). „Korupcija – vienas iš sunkiausiai tiriamų reiškinių. Korupcijos ryšiais susiję asmenys daro viską, kad tie ryšiai neišaiškėtų. Tam tikslui imamasi įvairiausių slaptumo ir saugumo priemonių. Kuo ilgiau trunka korupciniai santykiai, tuo daugiau sukaupiama patirties slepiant juos“ (Justickis 2001; 355).

Siekiant efektyvios korupcijos prevencijos, svarbu ištirti šį reiškinį. „Korupcija yra ypatingas tyrimo objektas. Tiriant ją pirmiausia būna problemiška gauti patikimų duomenų. Metodai, plačiai taikomi tiriant kitus nusikaltimus, čia mažai efektyvūs“ (Justickis 2001; 361).

„Bylų anketavimas yra vienas iš svarbiausių baudžiamosios teisės ir kriminologijos metodų, jis suteikia procesiškai patikrintos ir dėl to patikimesnės, palyginti, pavyzdžiui su apklausos duomenimis, informacijos. Tačiau tiriant korupcijos reiškinius šis metodas taikomas retai, nes korupcijos bylų yra nedaug ir dėl to jų analizė nepateikia reprezentatyvaus reiškinio vaizdo; taip pat tardymo metu korupcijos bylose susiduriama su dideliais įrodinėjimo sunkumais. Neretai iš gausybės epizodų didžiausia dalis lieka neįrodyta. Taigi dažniausiai

išaiškinami paprasčiausi, akivaizdžiausi atvejai. Tuo tarpu korupcijos branduolį kaip tik ir sudaro tie sudėtingiausi, komplikuoti sisteminės korupcijos reiškiniai“ (Justickis 2001; 360-361).

Korupcijos reiškiniui tirti svarbi teisminės praktikos, t.y. baudžiamųjų bylų dėl korupcinių nusikalstamų veikų, už kurias baudžiamoji atsakomybė numatyta Lietuvos BK 225-227 straipsniuose analizė. Atliekant tyrimą, 2005 m. rugsėjo-lapkričio mėnesiais Vilniaus universiteto Teisės fakultete buvo išanalizuotos baudžiamosios bylos išnagrinėtos Lietuvos teismuose 2004-2005 metais, t.y. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui, todėl tokių bylų Lietuvoje buvo vos keliolika. Tyrimo paskirtis buvo – išanalizuoti nusikaltusių asmenų socialinius demografinius bruožus, kyšio pobūdį bei dydį, nuteistųjų už kyšininkavimą ir papirkimą motyvus, veikos kvalifikavimo ypatumus remiantis baudžiamųjų bylų duomenimis. Žinoma, nedidelis bylų skaičius – nepakankamas pagrindas išvadoms daryti, todėl tiriant korupcines nusikalstamas veikas būtina panaudoti kitus korupcijos tyrimo metodus, tarp jų gyventojų apklausą (Michailovič 2006; 68-84).

Šiame straipsnyje pateikiami Vokietijos ir Lenkijos gyventojų apklausų apie korupcinius reiškinius, atliktų 2003 ir 2000 metais, rezultatai. Įvairių šalių korupcijos tyrimų rezultatų palyginimas labai svarbus, prof. V. Justickio teigimu, „nepaisant visų nacionalinių ypatybių korupcijos reiškinį

visuma, jų ryšiai, esminiai bruožai skirtingose šalyse yra bendri. Siekiant atskleisti bendrus, įvairioms šalims būdingus korupcijos bruožus svarbu korupcijos tyrimus apibendrinti. Tai savo ruožtu suteiktų galimybę tiksliau ištirti jos ypatumus Lietuvoje“ (Justickis 2001; 361).

Siekiant plačiau pažvelgti į korupcijos reiškinių tyrimą, atskleisti esminius korupcijos bruožus skirtingose šalyse, tikslinga pateikti Vokietijoje ir Lenkijoje atliktų tyrimų rezultatus, vertinant, ką vokiečiai ir lenkai mano apie korupciją.

Dar 80-aisiais metais Vakarų Vokietijoje buvo plačiai paplitusi nuomonė, kad korupcija yra nusikalstamumo forma, kuri mažiausiai būdinga Vokietijai. Vokietija ir korupcija atrodė nesuderinami dalykai (Kury, Würger 2004; 300). „Turėta omenyje Maxo Weberio pateiktą „prūsų tarnybinių etosą“, t.y. nepaperkamų, profesionaliai išmokytų, turinčių pareigos jausmą valstybės tarnautojų idealą“ (Bannenberg Schaupensteiner 2004; 14). Tačiau tikėjimas korupcijai atspariais prūsų tarnautojais bet kuriuo atveju neužkerta kelio korupcijai. Šiuo metu laikoma, kad korupcija Vokietijoje įgavo naują dimensiją, „juodųjų avių teorija“ (*die „Schwarze-Schafe-Theorie“*), t.y. nežymiai korumpuotų tarnautojų teisėtai funkcionuojančioje ir nekorumpuotoje tarnyboje pripažįstama pasenusia, jei ji apskritai buvo pagrįsta (Bannenberg 2002; 8; Schaupensteiner 2003; 9).

Šveicarijos baudžiamosios teisės prof. M. Pieth'o nuomone, per pastarąjį dešim-

tmetį tapo aišku, kad kyšininkavimas ir papirkimas yra išsivysčiusių industrializuotų valstybių kasdienybės dalis. Šveicarija taip pat ilgą laiką buvo laikoma sala, kuri nepatyrė aukšto masto korupcijos. Žinoma, kad pasitaikydavo pavienių atvejų. Labai paprasta buvo apibūdinti paperkamuosius ir papirkėjus kaip pavienes „juodąsias avis“, tačiau kyšininkavimo kultūroje jau nebesusiduriama su „juodosiomis avimis“. Ekonominė kyšininkavimo logika reikalauja tarpusavio priklausomybės santykių (Pieth 1996; 233-235). Išaiškėjus daugeliui korupcinių reiškinių korupciniame trikampyje: politikos, ekonomikos ir valdymo srityse, kurie visuomenėje buvo stilizuoti kaip aferos ir skandalai, tačiau iš tikrųjų jais nėra, nes korupcija realiai egzistuoja, korupciniai procesai liudija apie tai, kad išsivystė ne situacinė arba atsitiktinė korupcija, o profesionalaus nusikalstamumo forma (Schaupensteiner 2004; 117).

Vokietijoje 2003 m. gruodį buvo atlikta 1 001 šalies gyventojų, sukakusių 14 metų apklausa apie korupciją. Klausimai buvo užduodami apie paperkamumo dažnumą įvairiose srityse, nuo kokios kyšio sumos prasideda korupcija, kokius asmenis galima laikyti labiausiai korumpuotais. Daugiau kaip 2/3 apklaustųjų buvo nuomonės, kad korupcinis elgesys „greičiau dažnai“ ir „labai dažnai“ pasitaiko visų pirma politikoje ir valdymo sferose. Korumpuotumu labiausiai kaip rekordininkai pasižymi politikai (Bundestago deputatai, žemių parlamentų ir municipalitetų nariai), privačių įmonių

darbuotojai, žurnalistai, valstybės tarnautojai, advokatai, mokytojai (Kury, Würger 2004; 304).

Atsakant į klausimą: „kur prasideda korupcija?“, nustatant kyšio dydį, apklaustieji nurodė: 25,4 proc. apklaustųjų papirkimo arba pasikėsinimo papirkti atveju kyšiu laiko kyšį, kurio vertė mažesnė negu 10 eurų, 13,6 proc. apklaustųjų nurodė kyšio vertės ribą nuo 10 iki mažiau negu 100 eurų, 24,1 proc. apklaustųjų – nuo 100 iki mažiau negu 1 000 eurų, 15,3 proc. apklaustųjų nurodė kyšio vertės ribą nuo 1 000 iki mažiau negu 10 000 eurų, 12,4 proc. apklaustųjų – nuo 10 000 eurų, 9,2 proc. respondentų mano, kad kyšininkavimas nepriklauso nuo piniginės ar materialių vertybių vertės (Kury, Würger 2004; 305).

Taip pat buvo tirtas Vokietijos korumpuotumo lygis palyginti su kitomis ES valstybėmis: 61,7 apklaustųjų laiko savo šalį vidutiniškai korumpuota, 18,6 proc. respondentų mano, kad Vokietija yra mažiau negu vidutiniškai korumpuota, 8,3 proc. laiko Vokietiją kaip ir anksčiau viena iš mažiausiai korumpuotų ES valstybių, tendencingai tai yra vyresnio amžiaus žmonės, 7,8 proc. apklaustųjų – labiau negu vidutiniškai ir 3,6 proc. – laiko Vokietiją viena iš labiausiai korumpuotų ES valstybių.

Tiriant korupcinio elgesio priežastis, 54,4 proc. apklaustųjų kaip korupcinio elgesio priežastį nurodė vertingos naudos gavimą, 21,4 proc. apklaustųjų – išsilikymą ekonominiame gyvenime, kuriame visi kiti irgi taip daro; 20,1 proc. apklaus-

tųjų – geresnį gydymą, kai to reikalaujama; 4,1 proc. apklaustųjų mano, kad kitaip negalėtų sutvarkyti savo reikalų. Pabrėžta, „kad Vakarų Vokietijos vokiečiai dažniausiai kaip korupcinio elgesio priežastį nurodo: vertingos naudos gavimą ir geresnio gydymo siekimą, tuo tarpu Rytų Vokietijos vokiečiai – išsilikymą ekonominiame gyvenime ir reikalų tvarkymą, kitaip tariant Vakarų Vokietijos vokiečiai tarp pagrindų korupcijai išvardija naudos gavimą ir norą praturtėti, Rytų Vokietijos vokiečiams – tai daugiau šansų lygybės klausimas“ (Kury, Würger 2004; 305).

Vertinant korupciją moraliniu aspektu buvo pateikti keli atsakymų variantai, iš kurių buvo galima pasirinkti kelis. 72,8 proc. apklaustųjų laiko kyšininkavimą smerktinu, 62,6 proc. mano, kad kyšininkavimas tiesiog būdingas kai kurioms Vokietijos žemėms, 37,0 proc. yra nuomonės, kad mažos pinigų sumos kaip padėka yra galimos ir to nereikia laikyti kyšiu, 15,7 proc. yra nuomonės, kad kyšininkavimas yra moraliai smerktinas tik tada, kai pakenkiama kitiems, 10,7 proc. apklaustųjų mano, kad kai nėra kito kelio tikslui pasiekti, tiktų ir kyšininkavimas. Atsižvelgiant į kelių atsakymų variantų galimybę, variantas „kyšininkavimas visuomet smerktinas“ besąlygiškai nereiškia, kad apklaustieji principingai atmeta korupciją. Tam tikra jų dalis akivaizdžiai toleruoja kyšininkavimą „tam tikrose mažose rėmuose“. Apklausos rezultatai rodo, kad 2/3 apklaustųjų arba apskritai atmeta kyšininkavimą, arba tik maža apimtimi akceptuoja. Likusi

apklaustųjų grupė yra akivaizdžiai tolerantiškesnė korupciniam elgesiui (Kury, Würger 2004; 306).

Į klausimą „kaip būtų galima įveikti korupciją?“ buvo pateiktos 3 atsakymų variantai, iš kurių buvo galima pasirinkti tik vieną: 42,5 proc. apklaustųjų pasirinko visuomenės informavimą apie korupcijos priežastis ir padarinius, 33,1 proc. respondentų pasirinko griežtesnį galiojančių įstatymų taikymą, 24,4 proc. respondentų pasisakė už naujus griežtesnius įstatymus. „Taigi 57,5 proc. apklaustųjų, daugiau nei pusė siūlo griežtą reakciją. Apie 40 proc. norėtų spręsti problemą, aiškinant žmonėms korupcinio elgesio priežastis ir padarinius“ (Kury, Würger 2004; 306).

Pabrėžiama, kad „apklausos rezultatai aiškiai rodo, kad Vokietijos gyventojai „išmoko“, jog gyvena šalyje, kurioje korupcija – mažiausiai kai kuriose srityse yra akivaizdi kasdienybės dalis, nepasitikima politikais ir valstybės valdymo sfera. Politikai turėtų imtis daugiau priemonių savo reputacijai pagerinti, siekti didesnio skaidrumo ir sprendimų viešumo. Žinoma, ne visi politikai, gydytojai ir verslininkai yra korumpuoti, tikriausiai tokių yra nedaug, dėl latentiskumo to nustatyti negalima“ (Kury, Würger 2004; 308).

Lenkijoje 2000 m. atlikto tyrimo tikslas buvo ištirti lenkų nuomonę apie įvairias korupcijos pasireiškimo formas po dešimties metų prasidėjus politinės ekonominės santvarkos permainoms (Rzeplińska, Rzepliński 2002; 7-26).

Apklaustųjų nuomone, piktnaudžiavimas privilegijomis, protekcionizmas, kyšininkavimas³, ekonominės aferos buvo suprantamos kaip korupcija ir turi įtakos šalies ekonominei situacijai. Buvo apklausta 1200 žmonių. Įdomu pabrėžti, kad anksčiau – 1976 m. Lenkijoje taip pat buvo atliktas korupcijos tyrimas, kurio rezultatai parodė, kad dažniausias atsakymas iš trijų galimų į klausimą apie korupcijos priežastis buvo: „žmonės nori turėti tai, kas turi būti pasiekama, tačiau ko yra per mažai“ (64 proc. atsakymų). Nepaisant tokio paplitusio įsitikinimo apie pagrindinę korupcijos priežastį Lenkijoje XX a. antroje 70-ųjų m. pusėje, apklaustųjų siūloma priemonė prieš korupciją tiktų prie kitokio pobūdžio priežasties: 70 proc. apklaustųjų teigė, jog reiktų griežčiau bausti tuos, kurie ima kyšius. Antra apsaugos priemonė nuo kyšininkavimo buvo griežčiau bausti tuos, kurie duoda kyšius (64 proc.), toliau apklaustieji pasirinko: geriau informuoti žmones apie kyšininkavimo žalą (44 proc.),

³ Atkreiptinas dėmesys, kad žodis „kyšininkavimas“ lenkų kalboje (lenk. *łapownictwo*) turi platesnę apibendrinamąją reikšmę – apima ne tik kyšininkavimą, kuris pas mus suprantamas kaip nusikalstama veika, už kurią numatyta baudžiamoji atsakomybė pagal Lietuvos BK 225 straipsnį (pagal Lenkijos BK 228 straipsnį tai *sprzedajność*), bet ir papirkimą (lenk. *przekupstwo* pagal Lenkijos BK 229 straipsnį), už kurį baudžiamoji atsakomybė atsiranda pagal Lietuvos BK 227 straipsnį.

geriau atlikti valdininkų atranką (36 proc.) ir pakelti valdininkų atlyginimus (26 proc.) (Rzeplińska, Rzepliński 2002; 11).

2000 m. Lenkijoje atlikto tyrimo metu respondentai, paklausti, kodėl žmonės Lenkijoje paperka kitus, kad sutvarkytų savo reikalus, dažniausiai atsakė: žmonės paperka kitus, nes nesugeba naudotis turimomis teisėmis; nori turėti tai, kas jiems nepriklauso, nori įsigyti tai, kas turi būti prieinama, bet nėra prieinama, tokiu būdu apeina negyvenimiškas nuostatas ir nurodymus; pagaliau žmonės netiki, kad galima rezultatyviai sutvarkyti savo reikalus nepaperkant (Rzeplińska, Rzepliński 2002; 17).

Respondentai, paprašyti atsakyti į klausimą, ką reikėtų daryti, kad korupciją būtų galima apriboti arba įveikti, patys pateikė šiuos siūlymus: atitinkamai griežtinti bausmes už korupcinius nusikaltimus; atitinkamai kelti atlyginimus – tai padės įveikti kyšių „šaknis“; stiprinti kontrolę; įvesti tinkamas teisės nuostatas; veiklos skaidrumas ir viešumas; vykdyti atitinkamą darbuotojų atranką; šalinti iš pareigų už kyšio ėmimą ar kitą korupcinį elgesį. Pirmoje vietoje dažniausiai respondentai kaip priemonę nuo korupcijos nurodydavo griežtas bausmes, taigi kaip išeitį matė pirmiausia formalizuotą baudžiamąją teisinę reakciją (Rzeplińska, Rzepliński 2002; 20).

Situaciją, kai gydytojas už procedūrų atlikimą priima voką su pinigais, dauguma respondentų laikė plačiai paplitusia, tuo pačiu teigė, kad tai yra reiškinys, kurį reikia šalinti. 2/3 respondentų mano, kad gyve-

nime galima naudotis protekcija. Tyrimas parodė, kad Lenkijoje paplitusi nuomonė, kad už reikalo tvarkymą labai dažnai ir pakankamai dažnai reikia ką nors duoti. Tarp reikalų, už kurių tvarkymą „visada“ reikia „ką nors duoti“ dažniausiai respondentai paminėjo: gero arba geresnio darbo gavimą, operacijos ligininėje atlikimą, konkurso įrangos tiekimui laimėjimą, fabriko pardavimą dėl privatizacijos, gydytojo pažymos dėl nedarbingumo gavimą.

Tyrimas parodė, kad korupcija šiuolaikinėje Lenkijoje yra didesnė nei prieš porą metų. Tik 3 proc. apklaustųjų mano, kad ji yra retas reiškinys. Dažniausiai korupcija pasitaiko tarp gydytojų, o po to: tarp policininkų, muitininkų, advokatų, prokurorų ir teisėjų, firmų direktorių, miestų merų, finansų skyrių darbuotojų, valstybės tarnautojų. Kaip įveikti arba kaip daryti poveikį korupcijai, nes visiškai jos eliminuoti neįmanoma? Dažniausiai respondentai nurodydavo kriminalines, pirmiausia griežtas bausmes. Tačiau tuo pačiu paprašydami atsakyti į konkrečią situaciją, dažniausiai kaip reakcijos priemonę konkrečioje situacijoje paminėdavo pašalinimą iš darbo, ir tik po to – baudą, laisvės atėmimą, nors pastarąjį ypač kaip realų laisvės atėmimą pakankamai retai.

Remiantis Lenkijoje atliktu tyrimu, dauguma respondentų atsakė, kad korupcijos atvejų policijoje, prokuratūroje, teismuose ir įkalinimo įstaigose pasitaiko kaip ir kitose viešose institucijose, rečiau buvo paminėtos tik įkalinimo įstaigos. Tai reiškia, kad policija, prokuratūra ir teismai (mažiau

įaklinimo įstaigos) korumpuotumo prasme apklaustųjų vertinami kaip ir kitos institucijos. Žmonės yra įsitikinę, kad korupcija ten tokia pat, kaip ir visur – tai labiausiai nerimą keliantis tyrimų rezultatas, reiškiantis, jog net prokuratūra ir teismas nėra „už įtarimų ribų“ (Rzeplińska, Rzepliński 2002; 26). Atkreiptinas dėmesys, kad Vilniuje atliktas tyrimas panašiai parodė, kad žmonės labiausiai nepasitiki teisėsaugos institucijomis, nėra linę kreiptis į policiją tuo atveju, jei iš jų būtų pareikalauta duoti kyšį.

Lenkijoje pastebėta, kad šiuo metu, kaip ir anksčiau – t.y. nepriklausomai nuo teisinės ir politinės santvarkos, respondentai, paklausti apie priemones prieš korupciją vadovaujasi visuomenės informavimo priemonių ir politikų siūlomais faktais – ką reikia daryti, kad būtų geriau. Pagrindinis informacijos apie tai, kas darosi įvairiose socialinio gyvenimo sferose, tarp jų ir apie korupciją šaltinis, respondentams yra visuomenės informavimo priemonės (žiniasklaida, radijas, televizija).

„Ne savo pačių, šeimos arba pažįstamų patirtis formuoja tiriamųjų požiūrį ir žinias apie korupcines realijas, o žurnalistų pranešimai šia tema. O žiniasklaida aprašo pavienius, dažnai pritrenkiančius atvejus, tačiau teisingumo vykdymo srityje korupcijos atvejų apskritai neturi būti, bet kaip rodo tyrimai, tai pasitaiko ir visuomenė yra tuo įsitikinusi“ (Rzeplińska, Rzepliński 2002; 26). Tuo tarpu pažymėtina, kad

laisvoji žiniasklaida ir nepriklausomas teisingumo vykdymas turėtų būti korupcijos prevencijos priemonė. Diktatūros yra labiau korumpuotos, nei demokratijos, nes neturi laisvos žiniasklaidos ir nepriklausomos justicijos. Tačiau reikėtų turėti omenyje, kad visuomenės informavimo priemonės griežtai tarpusavyje konkuruoja. Čia svarbi yra abipusė kontrolė, kuri paprastai gerai funkcionuoja demokratinėse valstybėse (Kury, Würger 2004; 308).

Prof. B. Bannenberg padaro teisingą išvadą: „korupcijos, kaip ir visų kitų nusikalstamumo formų negalima įveikti. Atsižvelgiant į didžiulius materialius nuostolius, taip pat griaunamojo pobūdžio poveikį dorumui, konkurencijai ir piliečių pasitikėjimui demokratija, mažiausiai reikia stengtis apsunkinti tolesnį korupcijos plėtimąsi“ (Bannenberg 2003; 133).

Baudžiamosios teisės požiūriu įdomu yra tai, ar baudžiamosios teisės normos sugeba efektyviai užkirsti kelią korupcijos plitimui. „Šioje ekonominio nusikalstamumo srityje labai svarbu aktyvuoti arsenalą nesusijusį su baudžiamąja teise, kad korupcija *homo oeconomicus* atžvilgiu taptų nepelninga“ (Pieth 1996; 249). Represinė reakcija jau nebepakanka. Efektyvios kovos su korupcija prioritetą yra prevencija, t.y. kompleksinės kelio užkirtimo strategijos, kurių pagrindą sudaro realistinė situacijos apžvalga, taip pat išaiškintų atvejų bei jų priežasčių analizė (Bannenberg, Schuppensteiner 2004; 21).

Išvados

Korupcijos socialinio sąlygotumo kontekste, svarbus abipusiškumo aspektas *do ut des*. Teigiama, kad pastaruoju metu didėja ne pati korupcija, o susidomėjimas korupcijos tematika. Atsižvelgiant į sudėtingą korupcijos reiškinių pobūdį bei tarptautinių dokumentų reikalavimus, korupcines nusikalstamas veikas sąlyginai galima suskirstyti į korupcines nusikalstamas veikas *sensu stricto* (pasyvioji ir aktyvioji korupcija viešame ir privačiame sektoriuje, prekyba poveikiu) ir *sensu largo*, kurios yra padaromos, darant nusikaltimus *sensu stricto*. Teisės taikymo praktikoje tyrimų reikšmė yra labai didelė. Tokie tyrimai, ypač atliekami analizuojant ilgesnį laikotarpį, galėtų būti vertingas informacijos šaltinis, papildant svarbius teorinius teiginius.

Vokietijoje, Lenkijoje atliktų apklausų rezultatai rodo, kad skirtingose šalyse žmonės dažnai susiduria su įvairiomis korupcijos pasireiškimo formomis. Didelę įtaką korupcinių nusikalstamų veikų vertinimui turi visuomenės požiūris į šių negatyvų reiškinį. Remiantis skirtingose šalyse atliktų tyrimų rezultatais, kyšiai tam tikrais atvejais yra toleruojami.

Dažniausiai žmonės, paklausti apie korupcijos eliminavimą, pasirenka griežtą reakciją, o po to nurodo kitas priemones, pvz., visuomenės informavimą apie korupcijos priežastis ir sąlygas bei atsakomybės nustatymą ne baudžiamaisiais įstatymais. Tačiau baudžiamoji teisė neturėtų būti traktuojama

kaip vienintelė priemonė korupcijos atžvilgiu. Korupcijos reiškinių prevencijos srityje baudžiamosios teisės priemonės turėtų būti būtinos, tačiau ne vienintelės priemonės. Korupcijos eliminavimo prioritetą turi būti efektyvios prevencijos priemonės, analizuojant korupcinę situaciją, taip pat išaiškinant konkrečius korupcijos pasireiškimo atvejus bei tiriant jų priežastis. Laisvoji žiniasklaida ir nepriklausomas teisingumo vykdymas turėtų atlikti svarbų vaidmenį pasipriešinant korupcijai.

LITERATŪRA

- Andersson, S. 2002. *Corruption in Sweden. Exploring Danger Zones and Change*. Umea.
- Bannenberg, B. 2002. *Korruption in Deutschland und ihre strafrechtliche Kontrolle. Eine kriminologisch-strafrechtliche Analyse*. Neuwied, Kriftel.
- Bannenberg, B. 2003. „Korruption in Deutschland – Befunde und Konsequenzen“ in Nell, Verena von, Schwitzgebel G., Vollet M. (Hrsg.) *Korruption. Interdisziplinäre Zugänge zu einem komplexen Phänomen*. Deutscher Universitäts-Verlag, Wiesbaden.
- Bannenberg B. Schauensteiner W. 2004. *Korruption in Deutschland. Portrait einer Wachstumsbranche*. Verlag C.H. Beck, München.
- Buitenen, Paul van. 2002. *Oszustwa bez tajemnic. Korupcja w Unii Europejskiej* (Striig voor Europa). Wrocław.
- Górniok, O. 2001. „Podstawy karania za korupcję“, *Kontrola państwowa* 1: 37-45.

- Haas, J. 2005. *Korruption. Einflussfaktoren, Auswirkungen, Prävention*. Berlin VDM Verlag Dr. Müller.
- Jakob, R. 2000. „Korruption und Neid – rechtspsychologische Überlegungen zur Frage der Reziprozität“ in Jakob R., Fikentscher W. (Hrsg.). *Korruption, Reziprozität und Recht. Grundlagenwissenschaftliche und rechtsdogmatische Forschungsbeiträge Schriften zur Rechtspsychologie Band 4*. Stämpfli Verlag AG Bern.
- Justickis, V. 2001. *Kriminologija. 1 dalis*. Vilnius.
- Kuhli, A. 2001. Grenzüberschreitende Korruption: strafrechtliche und steuerrechtliche Implikationen; zugleich ein Beitrag zu § 4 Abs. 5 S. 1 Nr. 10 EStG. Zugl.: Greifswald, Osnabrück.
- Kühne, A. 2000. „Korruption – sozialpsychologische Grundlagen und rechtspsychologische Aspekte“ in Jakob R., Fikentscher W. (Hrsg.) *Korruption, Reziprozität und Recht. Grundlagenwissenschaftliche und rechtsdogmatische Forschungsbeiträge Schriften zur Rechtspsychologie, Band 4*. Stämpfli Verlag AG Bern.
- Kury, H., Würger, M. 2004. „Was denken die Deutschen über die Korruption. Ergebnisse einer Umfrage“, *Kriminalistik*: 300-309.
- Michailovič, I. 2005. „Korupcijos apibrėžimo problematika“, *Teisė. Mokslo darbai* 54: 110-121.
- Michailovič, I. 2006. „Korupcijos tyrimo problematika“, *Teisė. Mokslo darbai* 60: 68-84.
- Nowak, C. 2004. „Nowe instrumenty prawa międzynarodowego w walce z korupcją a prawo polskie“ http://www.batory.org.pl/doc/kor_instr.pdf
- Pieth, M. 1996. „Die Bestechung schweizerischer und ausländischer Beamten“ in Donatsch A., Schmid N. (Hrsg.). *Strafrecht und Öffentlichkeit. Festschrift für Jörg Rehberg zum 65. Geburtstag*. Zürich: 233-249.
- Pivoriūnas, A. 1997. „Nusikaltimai valstybės tarnybai ir korupcija – problemos bei jų sprendimo būdai“, *Justitia* 6: 14-17.
- Raudonienė, A. 2002. „Modernėjanti klasikinio korupcijos apibrėžimo Lietuvoje kaita“, *Jurisprudencija* 32 (24): 114-121.
- Rzeplińska, I., Rzepliński, A. 2002. „Analiza zjawisk korupcyjnych w Polsce: struktura, uwarunkowania społeczno-polityczne i sposoby zwalczania – doniesienie z badań“, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. profesora Stanisława Batawii* 11: 7-26.
- Schaupensteiner, W. 2004. „Korruption in Deutschland. Lagebild, Maßnahmen und Gefahren“ in: Schilling A., Dolata U. (Hrsg.) *Korruption im Wirtschaftssystem Deutschland. Jeder Mensch hat seinen Preis...* Murnau a. Staffelsee: 117-136.
- Schaupensteiner, W. 2003. „Wachstumsbranche Korruption“, *Kriminalistik* 1.
- Vaitiekus, S. 2002. „Korupcijos prevencijos sistema Lietuvoje: organizacijos ir veiksmų apžvalga“. Vilnius: Transparency International Lietuvos skyrius.

COMBATING CORRUPTION WITH THE MEASURES OF CRIMINAL LAW

S U M M A R Y

The article provides an analysis of the issues relating to corruption problems – the social conditionality of corruption, the definition of this phenomenon, and types of corruption. The problems relating to the definition of corruption are analyzed through the prism of criminal law, with the provision of a list of criminal offences and account taken of the requirements of international instruments. Corruption is analyzed as a social problem, while exploring the causes of this phenomenon. It is stated in the article that corruption is still more becoming a modern topic, the causes of this phenomenon may be explained by the provisions of various theories.

The term of corruption does not coincide with the terms used for bribery and bribe. Bribery means separate cases that consist of bribe giving, receiving or soliciting, whereas corruption means the condition related to those phenomena, which is negatively assessed in a certain environment or the entire society. The limits of the term of corruption encompass the whole syndrome of this phenomenon. Therefore for efficient prevention of corruption the complex of civil, financial, banking, tax, customs, inheritance, housing, trade, family, ecological, etc. legal norms and only then administrative, criminal proceedings, and criminal law is necessary. However, in terms of human rights the criminal law should be one of the most important guarantees against the criminal encroaching on them and against self-will of the state authorities and officials.

Criminal offences of corruptive nature are divided into corruptive criminal offences *sensu stricto* and *sensu largo*. Corruptive criminal offences *sensu largo* are committed committing corruptive criminal offences *sensu stricto*. A close interaction exists between them in respect of the subject and object, since in many cases a bribe may be a stimulus to another crime, encouragement, reason. Taking into account the provisions of international instruments, corruptive criminal offences *sensu stricto* would include taking of a bribe (passive corruption), giving of a bribe (active corruption), intermediary bribery (trade in influence) as well as criminal offences of corruptive nature in the private sector. Corruptive criminal offences *sensu largo* would include, for example, abuse, registration of illicit rights to the item, disclosure of the state secret, disclosure of the secret of office, abuse of power, criminal offences in the field of political corruption, disclosure of commercial secret, etc. This list is incomplete, taking into consideration the complicated nature of corruptive crimes.

In terms of corruption prevention it is necessary to stress that social legal control of corruptive activity is not possible without the active cooperation of state anticorruption structures and the civil society. It is possible to seek for formation of the anticorruptive opinion of the society, the role of which is, though slowly, increasing. Therefore it is necessary to prepare the ways and measures.

Įteikta 2007 05 14
Pateikta spaudai 2007 12 15

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222
Vilnius-40
Tel.: (370 5) 236 61 67
El. paštas: Ilona.Michailovic@tf.vu.lt